

Homeinijeva smrt in novi izzivi islamskega fundamentalizma

To stoletje se bo v svetovni zgodovini pomnilo tudi zaradi fenomena – Homeinijeva. Morebiti se je tega politični svet še jasneje ovedel ob njegovi smrti.

Imamova oporoka: Muslimani lahko postanejo največja sila na svetu... S takim naslovom je teheranski dnevnik Kayhan International, ki izhaja v angleščini, pospremil objavo »zadnje imamove volje«. Oporoka v celoti še ni bila objavljena. Pred Skupščino verskih ekspertov jo je prebral, bilo jo je za 30 strani, Ali Hamnei, sedanji predsednik islamske republike, ki so ga z nenavadno hitrostjo, že takoj drugi dan po Homeinijevi smrti, izvolili za novega duhovnega vodjo islamske revolucije, torej za Homeinijevega naslednika.

Zanimivo je, da Homeinijevih stališč in konkretiziranih tem v oporoki niso objavili v originalu, ampak le v parafrazirani obliki. Pripravljajo pa prevod oporoke v vseh jezikih sveta, kot je bilo objavljeno. Napovedali so tudi natis Homeinijevih pesmi in okrog 300 njegovih teološko-ideoloških tez. Mnogi kronisti so ob smrti 89-letnega voditelja islamske revolucije zapisali, da se je v iranski in svetovni zgodovini končala ena doba, začela pa se je druga. Bani Sadr, bivši predsednik islamske republike, ki živi v prostovoljnem izgnanstvu v Parizu, je bil še bolj dorečen: Homeinijevo slovo je bilo manj spektakularno in bleščeče kot pa njegov prihod v Teheran februarja 1979, ko se je začel, tako je vsej kazalo, zmagoviti pohod islamske revolucije, to je ideologije verskega gibanja, ki nikoli ni skrivalo teženj po univerzalnosti. Toda zmaga islamske revolucije je na posebnih ideoloških in političnih temeljih zgrajevala tudi islamsko republiko, v kateri je bila prva in zadnja odločitev o verskih, političnih, pravnih, ekonomskih, socialnih in tudi civilizacijskih vprašanjih v rokah verskega poglavarja in duhovnega vodje. Potemtakem ni bilo nikoli dvomov, ali je teološka oblast nad civilno in ali se morajo vlada, skupščina, vojska, aparat, država, revolucionarni gardisti – pasdarani in narod pokoriti imamovi presoji. S Homeinijevo duhovno močjo se je v Iranu utrdila radikalna inačica islamskega fundamentalizma, nastalo je žarišče mnogokrat spornega islamskega fanatizma. Toda če se je začela zdaj nova doba Irana in če je mogoče prvo posthomeinijevo leto, ki je obenem začetek drugega desetletja islamske republike in revolucije, označevati tako ali drugače, Iranu in islamu pa napovedati tako ali drugačno prihodnost, nikakor ni sporno Homeinijevo mesto v iranski zgodovini. Naj so ga sovražili ali ljubili, naj so ga prekleli ali slavili po božje, dejstvo je, da nihče ne bo mogel zanikati njegove vloge v verski, politični in socialni revoluciji v Iranu in njegovega izjemnega vpliva na islamsko gibanje kot revitalizirano svetovno religiozno gibanje.

Prav zato je 3. junij 1989, dan Homeinijeve smrti, tudi začetek velikih izzivov islamskemu gibanju, posebej islamskemu fundamentalizmu, za katerega se je boril do konca življenja doma in s skrajno radikalnim konceptom izvoza islamske revolucije tudi skoraj na vseh koncih islamskega sveta. Kot svetovni voditelj islama se je zanimal za usodo muslimanov in na različne načine, tudi nesprejemljive, posegel v notranjepolitična dogajanja islamskih držav in držav, v katerih živijo muslimani.

* Jože Volfand, dipl. soc., pomočnik glavnega urednika Dela.

Znano je, da se je Homeini zapletel tudi v dialog z Jugoslavijo. Pretirano se je začel zanimati za položaj muslimanov v Jugoslaviji, z vso vehemenco, netoleranco in kritičnostjo, dokler niso verski dostojanstveniki v Teheranu končno pristali na jugoslovansko stališče, da gre v takem primeru za »vmešavanje v notranje jugoslovanske zadeve«. To stališče je pomembno tudi zaradi predvidenega vrha neuvrščenih v Beogradu. V zadnjem letu je namreč Teheran nekajkrat pozabil, kaj se lahko razume s sintagmo »vmešavanje v notranje zadeve«. V hudem diplomatskem sporu s Turčijo ni pristal na turško razlago, da je povsem turška zadeva, če bodo študentke na turških univerzah nosile rute ali ne . . . Nasprotno. V uradnih komentarjih po zapletih v letošnjih pomladnih mesecih so ponovno zapisali, da iranska skrb za muslimane v drugih državah ni vmešavanje v njihove notranje zadeve.

Homeinijevo varuštvo za vse, kar je na svetu islamskega, kar je z njim v sozvočju ali ne, kar muslimane ogroža ali ne, kar onemogoča pomlad islamskega gibanja ali ne, kar ga veliča ali žali, je v bistvu določalo iransko notranjo in zunanjo politiko prve dekade islamske države, republike in revolucije. Življenje po koranu, mučeniška in fanatična vdanost vsemu, kar je povezano z islamom, dosledna, stroga uporaba prava in kazni, kot jih predpisuje koran (načelo zob za zob, oko za oko, roka za roko, javne usmrtitve), ustvarjanje novih življenjskih, duhovnih resnic in navad, povsem drugačnih od civilizacije, ki jo razglaša Zahod, dosledno upoštevanje etičnih zapovedi iz korana tudi v ekonomiji in politiki, dogmatska in radikalna obramba islama in islamske republike ter revolucije z izvozom revolucije vred – vse to je zaznamovalo Homeinijev radikalni fundamentalizem. Ta je spravil v hude muke ne samo iransko ekonomijo in čedalje bolj zoževal manevrski prostor revoluciji, marveč je Iran tudi dokončno pahnil v izolacijo.

Zadnje Homeinijeve poteze, sem spada tudi smrtna obsodba Salmana Rushdieja za njegove Satanske stihe, in javno razglašeno imamovo svarilo iranski vladi in skupščini, da njihova prva naloga ni boj proti inflaciji in prizadevanje za obnovo države po končanem vojaškem spopadu z Irakom, pač pa je njihovo temeljno poslanstvo prizadevanje za širjenje islama, so pravzaprav nakazovale, kaj je še ostalo velikemu duhovnemu vodji revolucije kot najmočnejše orožje. Islam. Religija kot ideologija, prepričanje in življenje. Človek postane človek in v zvezi z Bogom samo, če se je pripravljen žrtvovati – za islam. Resnici na ljubo, Homeini ljudem nikoli ni obljubljal raja na zemlji, marveč mu je bila vdanost islamu in islamski revoluciji edino merilo za končnoveljavno presojo o ljudeh, partijah in državah. Taka politična oziroma verska filozofija je radikalno obračunavala z nasprotniki, najsi so to bili mudžahedini ali komunisti, ali tihotapci mamil. Bolj ko je kler dominantno obvladoval duhovno življenje ljudi, oblast, medije, bolj je notranjo in zunanjo politiko podrejeval temeljnim resnicam korana. In bolj ko so se v islamski državi kazale razpoke, bolj so bila v nevarnosti ideološka, to je teološka načela, resnice in sporočila, s katerimi si je ustvarjal svoj božji imidž imam Homeini.

Morebitni ekonomski in politični zlom islamske države ali pa preveč navdušeno sprejemanje zahodnjaških navad bi v resnici pomenila poraz islamskega fundamentalizma. Najbrž se nekaj takega lahko reče ob desetem rojstnem dnevu islamske revolucije. Iran se je namreč znašel na robu kolapsa, pa četudi je iransko vodstvo priznalo samo globino ekonomske krize. Morda je bila Homeinijeva smrt celo dogodek, ki bo deblokiral nova iskanja, drugačna seveda, na dramatičnem razpotju, na katerem se je znašla islamska revolucija v Iranu. Ne samo ekonomija. Sklenitev premirja z Irakom, kar je Homeini sprejel s stavkom – moral sem popiti to čašo strupa, je bila prvi dokaz, čedalje šibkejše notranje moči islamske države.

Radikalna struja iranske duhovščine je osem let prepričevala ljudstvo, kako bo Iran pometel z iraškim režimom in kako bo to le ena od prvih zmag pravega šiizma. Ko je morala sprejeti premirje zaradi vojaške in notranjepolitične nemoči, je priznala poraz.

Ne glede na to, kaj se je v Iranu dogajalo v zadnjih mesecih, po sklenitvi premirja z Irakom poleti 1988 (po osemletni krvavi vojni), pa je poraz pristašev trde iranske politike odprl proces iranske politične pomladi. V njej so vrgli na mizo politične adute tako umirjeni reformisti kot radikalni oziroma pristaši skrajnega ali zadržega islamskega fundamentalizma – toda oboji ne bodo mogli mimo bistvenih naročil ali tez iz imamove oporoke.

Kaj je zapisal v testamentu imam Homeini, ki mu v Teheranu že gradijo svetišče, to bo velik kulturno-religiozni center, in nova božja pot za vse muslimane sveta?

Muslimane je pozval, naj se uprejo Zahodu in Vzhodu in naj se združijo v ustvarjanju »največje svetovne sile«. Zanimivo je, da v oporoki Homeini ni natančno omenil, koga si želi za naslednika, je pa poudaril, da bodo v skupščini ekspertov že vedeli, koga naj izberejo. Kakor pravijo nekateri viri, so za novega voditelja Hamneija glasovali trikrat in šele potem je dobil štiri petine vseh glasov. Glede Irana in iranskega naroda je zapisal, naj bo zmeraj na božji poti, naj bo neodvisen od ateističnega Vzhoda in od poganskega in zatiralskega Zahoda. »Moja oporoča muslimanskim narodom in državam pravi, naj nikdar ne pričakujejo pomoči od kateregakoli tujca pri uresničevanju islamskih ciljev in pri uporabi sredstev islamskega zakona.« Imam je najostreje obsodil »velikega satana«, to je Združene Države Amerike z njihovo militaristično politiko, lutkarskimi režimi in svetovnimi občili, ki jim služijo. Tudi komunizem je ni odnesel nič bolje. SZ je obtožil predvsem zaradi nasilja nad muslimani in zaradi sovjetskih »zločinov nad Afganci med invazijo Rdeče armade« v Afganistanu. Naštel je celo vrsto arabskih državnikov, sovražnikov Irana in islamske revolucije, posebej seveda iraškega predsednika, najbolj radikalna pa je tale izjava: Boljše je, če nas z obličja zgodovine zbrisejo zločinske roke Američanov in Sovjetov, kot pa da bi živeli superkomfortno pod rdečo zastavo Vzhoda in črno zastavo Zahoda. Res je, da potrebujemo industrijo zahodnih držav, toda to ne pomeni, da bo naša sodobna znanost odvisna od dveh supersil. Islamska revolucija iz leta 1979, ki jo je on vodil, je bila resnično božje darilo, piše Homeini. Po njegovem ni nobenega dvoma, da se islamska revolucija v Iranu povsem razlikuje od vseh drugih revolucij, in sicer po kvaliteti boja in po njenih motivih. Islamska republika sicer še ni dosegla vsega, kar je želela, toda dosegla je mnogo več in bolje kot režim šaha Pahlavija. V pisnem nagovoru vsem oponentom in protirevolucionarjem pa je menil, da so se najbrž do zdaj že lahko naučili, kako malo jim pri njihovem boju proti islamski revoluciji pomagata teror in sovražna propaganda.

Čeprav so v ideološkem štabu islamske republike iz imamove oporoke za javnost izbrali le najznačilnejše, to je predvsem revolucionarne in sicer že znane teze, se le da razbrati jedro sporočila: zvestoba islamskemu fundamentalizmu in revoluciji v notranji politiki, pri čemer skorajda ni sledu o kritični bilanci prvega desetletja Homeinijeve vladavine, ohranitev zunanjepolitične neodvisnosti s tezo »ne Vzhod ne Zahod«, iranska odgovornost za muslimane po svetu (Iran potemtakem še naprej obstaja kot voditelj in kot žarišče islamskega gibanja, kot potencialni izvoznik islamske revolucije) in nepomirljiv odnos do Iraka ter sovražnikov pravega, globljega, šiitskega razumevanja islamskih vrednosti v koranu. Novih poudarkov ni. Iz objavljenih oziroma parafriziranih delov testamenta se ne da

izlučiti naukov, ki jih je Homeini zapisal glede notranjega ekonomskega, političnega in socialnega razvoja države. Ali to pomeni, da so si nasledniki pustili pravico razlagati imamovo oporoko tako, kakor bo zahteval čas? Ali so iz ideoloških tez izlučili zunanjepolitična razsežja samo zato, ker bodo po tej poti lažje ohranjali versko in ideološko homogenizacijo naroda vsaj toliko časa, dokler se ne bo začel proces prenove revolucije in bolj pragmatičnega razlaganja islamskega nauka? Ali jih notranje socialne napetosti zaradi drastičnega padanja življenjskega standarda silijo v politiko stalnega iskanja sovražnikov, toda predvsem zunaj, tam, kjer jim to ne more preveč škoditi? Ali bo, in to je ključno vprašanje za Iran in za svet, ki se je že začel bati islamskega fanatizma in radikalizma Homeinijevega tipa, v islamski državi zapihal nov, svež, reformni, to je nekoliko bolj pragmatični veter? Ali bi to, če bi se zgodilo brez velikih in dramatičnih notranjih konfliktov med reformisti in radikali, pomenilo udarec napadalnemu islamskemu fundamentalizmu?

Precej znamenj je, ki govorijo v prid trditvi o pomembnih spremembah na iranskem političnem prizorišču. Od lanskega poletja, ko je bil Iran vojaško na tleh in se Teheran ni mogel več ubraniti iraških raketnih napadov drugače kot s sprejetjem resolucije Varnostnega sveta OZN št. 598, se je država najprej znašla v reformističnem vzgonu, ker se je potuhnil tisti del klera, ki nikakor ni hotel že prej pristati na vojaško premirje. Vendar so se radikali upirali previdnim reformističnim nastopom predsednika republike Hamneija in predsednika parlamenta Rafsandžanija, kjer se je le dalo. V boju za reforme ali proti njim, za demokratizacijo političnega življenja in za priznavanje političnega pluralizma, za reformo ekonomije in za protiinflacijske ukrepe (inflacija je okrog 70%), za manj strogo uporabo pravil korana glede oblačenja in drugih socialnih zahodnih navad (glasba, ples, itd.), za postopno prebijanje zunanjepolitične izolacije, za najemanje tujih kreditov ali ne – v vseh teh konfliktih je odigral pomembno vlogo Homeini. Spori med obema strujama v vodstvu so bili siloviti. Zato je Homeini v časnikih javno izjavil, da ne podpira nobene strani, ker je zanj ob vseh teh problemih bistveno samo eno vprašanje – kaj je dobro in kaj ni dobro za islam.

Toda začetke iranske politične pomladi so spremljali dramatični dogodki: neuspešna mirovna pogajanja med Irakom in Iranom, s čimer je krhko premirje na fronti še bolj negotovo, mednarodni incident s smrtno obsodbo avtorja Satanskih stihov, nenadna popolna prekinitev vseh stikov z ZDA, čeprav je spretna iranska diplomacija mesece skrivoma zglajevala spore med državama in je že kazalo na otoplitev odnosov z »velikim satanom«, zaostritev diplomatskih odnosov z zahodno Evropo, izsiljeni odstop ajatoloha Montazerija, že nekaj let določenega kot Homeinijevega naslednika (z vseh javnih mest so čez noč sneli Montazerijeve slike, ker Homeini svojemu sodelavcu ni mogel odpustiti ostrih kritik na račun slabih rezultatov desetletnega življenja revolucije), redčenje vojaškega vrha in razkritje vohunske afere v štabu mornarice, vohunili so za ZDA, kot je bilo sporočeno, odpiranje proti Vzhodu (predsednik republike Hamnei je v tem času obiskal Jugoslavijo, Romunijo, Kitajsko in Demokratično ljudsko republiko Korejo, predsednik parlamenta Rafsandžani pa SZ), postavitev Rafsandžanija za vrhovnega poveljnika armade in revolucionarne garde pasdaranov (to so varuhi revolucije) zaradi prehudih trenj med obema oboroženima silama, pri čemer so pasdarani, znani kot fanatični privrženci islama, številčnejši, in politični vzpon predsednika parlamenta Rafsandžanija, nedvomno enega najbolj vplivnih pionirjev islamske revolucije, ki so ga s še enim kandidatom nominirali za novega predsednika republike in ki je na volitvah premočno zmagal. Čeprav so sprva napovedovali splošne volitve za novega predsednika republike in referendum za novo

ustavo šele za 18. avgust, so se premislili in utrdili položaj reformistične struje že skorajda mesec dni prej.

Tako so Iranci v razmeroma kratkem času po smrti imama Homeinija utrdili položaj in politično moč tandema, ki je v Teheranu prav med ljudmi dokaj priljubljen: Hamnei kot duhovni in ideološki vodja islamske revolucije in Rafsandžani kot novoizvoljeni predsednik republike, ki je s spremembami ustave dobil tudi veliko izvršilno moč, saj sam postavlja vladni kabinet. Z novo ustavo so okrepili predsedniško funkcijo na račun vlade in parlamenta. Kaj to pomeni, se najbrž zavedajo tudi tisti radikali, ki so že pred volilno kampanjo opozarjali, naj novi predsednik le ne bi imel preveč pravic. Zgodilo se je drugače.

Čeprav na tem seznamu važnih dogodkov do Homeinijevega slovesa od življenja in prvih mesecev po tem dogodku ni vse, kar bi lahko nazorno ponazarjalo ciklične, prikrite in javne napetosti med radikali in reformisti, se je tok političnih dogajanj vendarle obrnil v smer, ki daje nekaj več možnosti za uspeh umirjenim reformistom. Največ oblasti imata v rokah pragmatika Hamnei in Rafsandžani. S pobudo večine poslancev iranskega parlamenta, naj bo novi predsednik medžlisa Homeinijev sin Ahmed, pa se kažejo zarisi novega ravnotežja – ob dveh pragmatikih, ki sta bila med prvimi možmi islamske revolucije in najzvestejša Homeinijeva sodelavca, naj bi kontinuiteto imamove dediščine zagotavljal Ahmed Homeini. Ta bi lahko varoval hrbet pragmatikom, lahko pa bi tudi nadaljeval s politiko fanatičnega islamskega fundamentalizma, kar v določeni meri potrjuje razvoj dogodkov v Libanonu. Nikakor se namreč ne more reči, da bodo v Iranu čez noč pometli s fanatizmom in z izvozom islamske revolucije. Toda zelo realna je ocena, če ne bo velikih in usodnih presenečenj, da bo v Iranu odslej drugače – da bodo torej manj široko odprta vrata agresivnemu islamskemu fundamentalizmu. Toda to ne pomeni, da se Iran odreka pravici ideološke borbe za prevlado islamske kulture in ideologije v svetu.